

JAN JANÁK

OSNOVA MORAVSKÉHO ZEMSKÉHO ZŘÍZENÍ Z REVOLUČNÍHO ROKU 1848

Jedním ze zemských sněmů ve starém Rakousku, které se v roce 1848 sešly a přijaly osnovu zemského zřízení, byl moravský zemský sněm. Podnětem pro vypracování osnovy moravského zemského zřízení byla nota ministra vnitra z 5. června 1848 v souvislosti se svoláním říšského sněmu na 26. června. Protože moravský zemský sněm považoval vypracování osnovy zemského zřízení za svůj nejdůležitější úkol, zvolil třicetičlennou komisi rozšířenou vzápětí o dalších deset členů. Od 9. srpna až do 20. září, kdy byla osnova v plénu moravského zemského sněmu přijata, zabýval se sněm touto otázkou skoro na všech svých sezeních. Výsledkem byl návrh právní normy celkem o 49 paragrafech a sestávající ze dvou hlav. První hlava obsahovala všeobecná ustanovení, druhá hlava pojednávala o státních mocích v zemi, a to o moci zákonodárné, o moci výkonné a o moci soudcovské.

Otázce, jakým způsobem by měl být další moravský zemský sněm složen, byla již věnována pozornost a mohlo být konstatováno, že sněm přijal zásadu rovného volebního práva, kdy jeden poslanec měl být volen vždy na deset tisíc obyvatel, a odmítl zásadu zastoupení jednotlivých tříd obyvatelstva. Jedinou výjimkou bylo, že na zemském sněmu měla být zastoupena olomoucká univerzita dvěma poslanci.¹

V dalším se budeme zabývat otázkou, z jakých zásad vycházela osnova moravského zemského zřízení z roku 1848 a čím se lišila od zemského zřízení daného únorovou ústavou z roku 1861. U tohoto zemského zřízení budeme vycházet z textu uveřejněného v říšském zákoníku.²

¹ Srov. Janák, J.: *Návrh moravského zemského zřízení z roku 1848 o složení zemského sněmu*, SPFFBU, C 41, 1993, s. 81–90.

² Srov. *Landes-Ordnung und Landtags-Wahlordnung für die Markgrafschaft Mähren*. In.: *Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Oesterreich*, Jahrg. 1861, s. 249–254 (zemské zřízení) a 255–264 (volební řád).

Již nyní je možno říci, že osnova z roku 1848³ byla proniknuta duchem svézákonnosti a suverenity Moravy. Projevilo se to plně v § 2 a 3, kde se říkalo, že zemi náleží právo svézákonnosti a samosprávy ve vztahu na všechna zemská zařízení a prostředků k tomu potřebných a vymezovalo se zde toto právo velice široce jako povolování berní na zemská vydání, vnitřní politickou správu, vojenské záležitosti, věci komorních důchodků, účetnictví, věci kultu a vyučování, zemské komunikace, veřejné stavby, zemský úvěr, záležitosti bezpečnosti a rovněž výkon trestní i civilní justice. Druhý oddíl O státní moci v zemi stanovil, že zákonodárnou moc podle zásad obsažených v § 2 a 3 vykonává zemský sněm společně s císařem.

Zemské zřízení z roku 1861 sestávalo ze tří hlav celkem o 42 paragrafech, z toho první hlava pojednávala o zemském zastupitelstvu vůbec (§§ 1 až 15), druhá o působnosti zemského zastupitelstva (§§ 16 až 32, z toho o působnosti zemského sněmu §§ 16 až 25 a o působnosti zemského výboru §§ 26 až 32) a třetí hlava byla označena jako projednávání záležitostí (§§ 33 až 43).

Na rozdíl od osnovy zemského zřízení z roku 1848 byla působnost zemského sněmu vymezena velmi úzce. V § 16 se stanovovalo, že zemský sněm je povolán spolupůsobit při výkonu zákonodárné moci podle ustanovení císařského diplomu z 20. října 1860, č. 226 ř.z., a vysílá podle § 6 základního zákona o zastupitelstvu říše do poslanecké sněmovny říšské rady stanovený počet 21 členů. Volba těchto členů se konala způsobem stanoveným v § 7 základního zákona o zastupitelstvu říše a rozdělení členů poslanecké sněmovny na jednotlivá území, města a sbory bylo stanoveno v příloze k volebnímu řádu. V § 18 se jako zemské záležitosti prohlašovaly: I. všechna nařízení s ohledem na 1. zemědělství, 2. veřejné stavby prováděné ze zemských prostředků, 3. dobročinné ústavy dotované ze zemských prostředků, 4. zemské rozpočty a zemské výroční účty, jakož i : a) s ohledem na zemské příjmy ze správy jmění náležejícího zemi zdanění pro zemské účely a používání zemského úvěru a jako b) vzhledem na řádné a mimořádné zemské výdaje. II. patřila do zákonodárné kompetence zemského sněmu bližší nařízení v rámci všeobecných zákonů (rozuměj přijatých říšskou radou) vzhledem na : 1. obecní záležitosti, 2. církevní a školské záležitosti, 3. poskytování přípravy, opatrování a ubytování vojska a konečně III. nařízení o ostatních předmětech týkajících se blaha nebo potřeb země, která byla zemskému zastupitelstvu přikázána zvláštními nařízeními.

V § 19 se stanovilo dále, že zemský sněm je povolán 1. podávat rady a návrhy a) o vyhlášených všeobecných zákonech a nařízeních vzhledem k jejich půso-

³ K jejímu projednávání v plénu zemského sněmu srov. *Moravský sněmovní list* obsahující jednání moravského sněmu zemského v sezeních od 31. května 1848 až do 24. ledna 1849, Brno 1849, D v o ř á k , J . : *Moravské sněmování roku 1848–49*, Telč 1898 (na s. 253–256 je uveřejněno české znění osnovy zemského zřízení) a H u g e l m a n n , K . : *Die österreichische Landtage im Jahre 1848*. In: *Archiv für österreichische Geschichte*, Bd. 115, Wien–Leipzig 1943 (o moravském zemském sněmu srov. s. 24–221 a německé znění osnovy zemského zřízení je na s. 188–193).

bení na blaho země, a b) na vydávání všeobecných zákonů a nařízení, které vyžaduje blaho země, a 2. podávat návrhy o všech předmětech, o nichž bude vláda vyžadovat radu.

Požadavek suverenity zemského sněmu z roku 1848 se plně projevuje v dalších částech osnovy a zejména v rozsáhlé debatě o znění § 28, že všechny návrhy zákonů přijaté zemským sněmem se předkládají zemskému hejtmanovi⁴ k získání císařova potvrzení. Každý zemský zákon sankcionovaný císařem musil být spolupodepsán zemským hejtmanem (kupodivu nikoli předsedou zemského sněmu) a právo císaře odepřít schválení (veto) mělo podléhat stejným omezením, jak tomu bude v případě říšského sněmu.

Otázkou sankcionování zákonů přijatých zemským sněmem se sněm roku 1848 rozsáhle zabýval a byla navržena zásada, že osnovy zákonů se předkládají zemskému hejtmanovi k získání císařova potvrzení, jestli však nenásledovalo toto potvrzení na opakované předložení návrhu vždy po třech týdnech a zůstal-li zemský sněm na svém usnesení navzdor opakovanému navrácení, nemohl císař své potvrzení odepřít. Nakonec bylo však přijato kompromisní znění předsedy zemského sněmu dr. Johanna Koppela jak je uvedeno výše. Návrh poslance Františka Höniga z Brtnice, aby přijaté osnovy zákonů nebyly předkládány císaři prostřednictvím zemského hejtmana, nýbrž prostřednictvím předsedy zemského sněmu, zůstal v menšině.⁵

Zemské zřízení z roku 1861 stanovilo pouze v § 17, že návrhy na vydání zákonů, které byly zamítnuty císařem nebo zemským sněmem, nemohou být v témže zasedání znovu projednávány, a že ke každému zemskému zákonu je zapotřebí souhlasu zemského sněmu a sankce císaře.

V roce 1848 požadoval hned zpočátku zpravodaj výboru rytíř Petr Chlumecský, aby při sněmovním jednání byl přítomen alespoň jeden vládní komisař, který by mohl podávat vysvětlení ve všech otázkách vztahujících se na správu, a mohl odpovídat kvalifikovaně na vznesené dotazy. Dopis s tímto požadavkem odeslaný ministrovi vnitra se však minul účinkem, takže jednání sněmu probíhalo bez přítomnosti zástupce vlády.

Únorová ústava z roku 1861 obsahuje toto ustanovení jako právo místopředsedů, neboť její § 37 říká, že místopředseda nebo jím stanovení komisaři mají právo zúčastnit se zasedání zemského sněmu a kdykoliv se chopit slova. Hlasovat mohli jenom tehdy, když byli členy zemského sněmu. Byla-li nutná nebo žádoucí přítomnost členů ostatních úřadů, aby sdělili informace nebo objasnění jednotlivých předmětů, obracel se zemský hejtman na představené příslušných úřadů.

⁴ Takto mělo znít podle osnovy označení nejvyššího státního úředníka v zemi. Ve skutečnosti se však stal tímto úředníkem od roku 1850 místopředseda a zemský hejtman byl od února 1861 postaven do čela moravského zemského sněmu jako jeho předseda.

⁵ Srov. J a n á k J . : *Léčárník v Brtnici František Hönig – poslanec moravského zemského sněmu v revoluci 1848–49*. In: *Pohledy do minulosti, Hradec Králové 1994*, s. 113–125.

Zcela jinak bylo vymezeno postavení zemského hejtmana, tj. předpokládaného nejvyššího státního úředníka v zemi, v osnově z roku 1848.

V § 33 v hlavě o moci výkonné se stanovilo, že v zemi vykonává tuto moc především císařem jmenovaný a obou zemských jazyků mocný zemský hejtman nebo jeho náměstek, jehož povinností bylo bdít nad zachováváním zákonů. Sněm velice rozsáhle diskutoval o § 37, který stanovil, že zemský hejtman je ze svého úřadování odpovědný zemi a podává o něm zemi ročně zprávu. K tomu se říkalo v § 38, že zemský hejtman je povinen podávat zemskému sněmu na každé jeho požádání zprávu o stavu země, na svou žádost musil být zemský hejtman slyšen a mohl též odeslat k zemskému sněmu komisaře, kteří ale, stejně jako zemský hejtman sám, měli jen poradní hlas. V § 37 se dále říkalo, že zemskému sněmu náleží právo obžaloby zemského hejtmana v tom rozsahu, jak bude stanoveno říšským zákonem o ministrech. Zemský hejtman jakožto předpokládaný nejvyšší státní úředník v zemi se zde podroboval autoritě zemského sněmu. Původní návrh komise zněl, že bližší ustanovení o odpovědnosti zemského hejtmana bude obsahovat zvláštní zákon a zmíněný poslanec Hönic z Brtnice mnil, že zemský hejtman bude mít dvojí postavení, jednak jako vykonavatel usnesení říšského sněmu a ustanovení vlády, jednak jako vykonavatel usnesení zemského sněmu. Z tohoto důvodu mohlo docházet k rozporům, Hönic proto navrhol zřízení zvláštního soudu složeného ze tří členů zemského sněmu, ze tří členů nejvyššího apelačního a kasačního soudu a s jedním soudcem ustanoveným pro každý případ zvlášť císařem. Tomu oponoval rada apelačního soudu v Brně Hennig návrhem ponechat zatím vedení stížností u říšského soudního dvora, neboť členové apelačního soudu se měli zkušet jen z civilního a trestního práva a nemohli tedy znát všechny zákony vztahující se k působnosti zemského hejtmana, tj. ze správního a finančního práva. Hönicův návrh, který předjímal vytvoření Správního soudního dvora, k němuž došlo až zákonem z roku 1875, nebyl však přijat a otázka zůstala neřešena.

Pro zjištění, do jaké míry se projevovala suverenita sněmu v roce 1848 a 1861, je důležitý i způsob, jímž se ustavovalo předsednictvo sněmu.

Podle § 20 osnovy z roku 1848 rozhodoval o platnosti voleb svých členů jedině zemský sněm, který na základě § 23 volil svého předsedu (prezidenta), dva místopředsedy (viceprezidenty) a své úředníky. Dotaz, zda bude předseda sněmu potvrzován pracovníkem, byl odmrštěn s odůvodněním, že ani předsedové sněmů ve Vídni a ve Frankfurtu nebyli panovníkem potvrzeni. Zemské zřízení z roku 1861 stanovilo v § 4 jednoznačně, že k vedení zemského sněmu císař jmenuje z jeho středu zemského hejtmana a jeho zástupce. Funkční období zemského hejtmana a jeho zástupce a volených členů zemského sněmu trvalo šest roků.

Původní návrh § 40 osnovy z roku 1848 pojednával i značně podrobně o kompetenci zemského hejtmana, sněm však přijal nakonec stanovisko, že by bylo přenáhlené již nyní tyto pravomoci stanovovat. Navíc sněm vycházel z přesvědčení, že půjde o záležitost říšské moci, proto přijal návrh, že obor působnosti a organizace úřadů podřízených zemskému hejtmanovi se stanoví mocí říšskou.

K otázce svolávání sněmu a zákonodárné iniciativy je možné říci tolik. Roku 1848 bylo stanoveno, že zemský hejtman otevírá a uzavírá sněm jménem císaře, odročuje nebo rozpouští zemský sněm z příkazu císaře (§ 39). Císaři příslušelo právo sněm odročit, ale ne déle než na dva měsíce. Císař mohl svým nařízením sněm rozpustit, v tom případě musil být ale ve dvou měsících po rozpuštění svolán sněm nový a musil se sejít. Z iniciativy dr. Koppela bylo vsunuto ustanovení, že právo navrhopvat zákony náleží jak císaři, tak zemskému sněmu.

Paragraf 8 zemského zřízení z roku 1861 obsahoval ustanovení, že zemský sněm se schází na nejvyšší svolání zpravidla jednou ročně, a to, pokud nestanoví císař něco jiného, v zemském hlavním městě Brně. Poslanci při svém vstupu na sněm přísahali do rukou zemského hejtmana poslušnost císaři, dbaní zákonů a svědomité plnění svých povinností (§ 9). Zemský hejtman otevíral zemský sněm svolaný císařem, předsedal mu a řídil jeho jednání, uzavíral sněm po projednání záležitostí nebo z nejvyššího příkazu. Císař mohl zemský sněm kdykoliv rozpustit i během řádného zasedání se současným příkazem nových voleb (§ 10). V § 33 se ještě stanovilo, že řádným svoláním shromážděný zemský sněm projednává a vyřizuje ve svých sezeních záležitosti patřící do okruhu jeho působnosti a tato sezení nařizuje, otevírá a uzavírá zemský hejtman.

Osnova z roku 1848 obsahovala i dvě důležitá ustanovení, a to o poslanecké imunitě a o poslaneckých dietách.

Členové zemského sněmu, jak stanovil § 31, nemohli být pohnáni k odpovědnosti ani pro svá hlasování v zemském sněmu, ani pro názory na něm vyslovené. Žádný člen sněmu – pokračoval § 32 – nemohl být během sněmovního zasedání bez předchozího svolení tohoto sněmu stíhán pro zločin (kromě zastížení při činu samém), pro přečin, nebo zatčen pro dluhy. Přistižení člena zemského sněmu při skutku samém musilo být zemskému sněmu ihned ohlášeno. Znění tohoto paragrafu, jak bylo zdůrazněno v diskusi, spočívalo na zkušenostech získaných v jiných konstitučních zemích. V § 35 se stanovilo, že cestovní výlohy a diety poslanců nese země, jejich výši a způsob rozvržení měl určit zvláštní zákon.

Tyto dvě důležité otázky zemské zřízení z roku 1861 vůbec neřešilo a teprve v dalším průběhu roku 1861 začala poslaneckou imunitu a poslanecké diety projednávat říšská rada.⁶

Celá část C (o moci soudcovské, §§ 42 až 46) osnovy z roku 1848 svědčí o neujasněnosti příští soudní organizace, neboť ta se vytvořila až k 1. červnu 1850. Zemské zřízení z roku 1861 se o moci soudcovské vůbec nezmiňuje, z ustanovení osnovy z roku 1848 vzbuzují některé zásady pozornost. Je to zásada veřejnosti trestního řízení a s porotami, zásada obžaloby a ústního jednání (se zdůvodněním v diskusi, že rakouské národy bažily čtvrt století po veřejném a ústním jednání u soudů) a nezávislost soudů (soudy jsou neodvislé a nejsou podrobeny žádné jiné autoritě než autoritě zákona, říká § 42). Debatu vyvolalo

⁶ Srov. K o l m e r, G.: *Parlament und Verfassung in Oesterreich*, 1. Bd., 1848–1869, Wien–Leipzig 1902, s. 76–77, 81–84.

znění § 46, že žádného soudce nelze bez předchozí obžaloby a jeho odsouzení sesadit nebo proti jeho vůli přeložit. Část o přeložení soudce proti jeho vůli byla při druhém čtení osnovy vynechána, ve třetím čtení byla ale doplněna se zdůvodněním, že jinak by byla v nebezpečí nezávislost soudců, protože by mohli být libovolně překládáni. Za potřebné bylo uznáno i ustanovení § 48, že státní a obecní úředníci mohou být obžalováni u příslušných soudů a souzení také pro porušení zákona spáchané úředním jednáním.

Z osnovy z roku 1848 je třeba upozornit ještě – kromě volebního řádu – na § 1, který vyvolal mimořádně dlouhou a ostrou debatu mezi reprezentací německou a českou, když se zde proklamovalo ústrojné spojení Moravy jen s konstitučním císařstvím rakouským a návrh poslance Josefa Wurma na vyškrtnutí slůvka jen nebyl přijat.

Z jednotlivostí obsažených v osnově z roku 1848 budiž ještě upozorněno na § 34 stanovující, že veřejnému úředníku, který byl zvolen za poslance, nesmí být odepřena dovolená ke vstupu na zemský sněm. O demokratickém duchu panujícím v počátečním opojení revolucí svědčí i obsah § 6, že šlechta má v zemi Moravské se svými přednostmi včetně titulů navždy přestat a nesmí být v zemi nově udělováno žádné šlechtictví. Jednomyslně přijal sněm i návrh rytíře Lamineta, aby poslanci byli označováni jen jménem a přídavkem „člen sněmu“, čímž odpadly ve sněmu všechny tituly.

Zemské zřízení z roku 1861 obsahovalo v § 1 zásadu, že markrabství Moravské zastupuje v zemských záležitostech zemský sněm. Podle § 2 vykonával záležitosti náležející do okruhu působnosti zemského zastupitelstva buď zemský sněm sám nebo zemský výbor. Volení poslanci nesměli přijímat od nikoho instrukce a vykonávali své hlasovací právo jen osobně.

Podle § 17 byly návrhy zákonů v zemských záležitostech podávány zemskému sněmu jako vládní předlohy a právo předkládat zákony v zemských záležitostech měl také zemský sněm.

Paragrafy 20 až 22 vymezovaly působnost zemského sněmu zejména v hospodářském ohledu. Zemský sněm měl pečovat o udržení domestikálního a ostatního jmění, které bylo vlastnictvím Moravy, potom o stavovské nebo ze zemských prostředků zřízené nebo udržované fondy a ústavy. Usnesení zemského sněmu, která znamenala zcizení, trvalé zatížení nebo zastavení kmenového jmění, potřebovala však císařské schválení. Zemský sněm dále spravoval domestikální jmění, úvěry a dluhy země a pečoval o plnění povinností týkajících se země. Spravoval a užíval zemský fond a fond vyvazovací markrabství Moravského s přísným šetřením zákonných účelů a věnování těchto fondů. Radil se a rozhodoval o potřebných prostředcích pro jmění, fondy a ústavy země, pokud nedostačovaly výnosy kmenového jmění. Byl oprávněn vypisovat a vybírat přírážky k tomu účelu k přímým zeměpanským daním až do výše 10%. Vyšší přírážky k přímé dani nebo k ostatním zemským dávkám potřebovaly rovněž císařské schválení. Působnost zemského sněmu v obecních záležitostech byla upravena obecním zákonem nebo zvláštními obecními statuty. Spolupůsobení

a dohled zemského sněmu v berních věcech týkajících se zeměpanských pří-
mých daní bylo stanoveno zvláštními předpisy. Zemský sněm rozhodoval dále o
systemizování míst úředníků a sluhů příkázaných zemskému výboru nebo pro
jednotlivé správní objekty. Určoval způsob jejich jmenování, disciplinárního
řízení, atd.

Na rozdíl od osnovy zemského zřízení z roku 1848 obsahovalo zemské zřízení
z roku 1861 ve třetí hlavě zásady svého jednání, osnova z roku 1848 stanovila
pouze v posledním, závěrečném paragrafu 49, že změny, vysvětlení nebo dodat-
ky k ústavnímu zřízení mohou být učiněny jen dvěma třetinami hlasů všech čle-
nů sněmu.

Zásady pro jednání zemského sněmu byly součástí §§ 37 až 43 zemského zří-
zení z roku 1861. Stanovilo se zde, že schůze zemského sněmu jsou veřejné,
výjimečně mohly být konány schůze důvěrné, když to vyžadoval předsedající
nebo nejméně pět členů sněmu a sněm s tím projevil souhlas.

Jednotlivé poradní předměty mohly přicházet zemskému sněmu a) buď jako
vládní předlohy prostřednictvím zemského hejtmána, b) jako předlohy zemské-
ho výboru nebo speciálního výboru vytvořeného volbou ze zemského sněmu a c)
jako návrhy jednotlivých členů sněmu. Samostatné návrhy jednotlivých členů
musily být ale ohlášeny předem písemně zemskému hejtmanovi a přikázány po-
radě příslušného výboru. Návrhy týkající se předmětů, které byly mimo působ-
nost zemského sněmu, vyloučil zemský hejtman z jednání. Zemský hejtman ur-
čoval i pořadí projednávaných předmětů, přičemž vládní předlohy měly při
projednávání přednost před ostatními poradními předměty (§ 36).

K tomu, aby byl zemský sněm schopen usnášení, bylo zapotřebí nadpoloviční
většiny všech členů, k platnosti usnesení se vyžadovala absolutní většina pří-
tomných. Při rovnosti hlasů byl návrh zamítnut. Ke změně zemského zřízení
bylo zapotřebí přítomnosti nejméně tří čtvrtin všech členů a souhlas nejméně
dvou třetin přítomných (§ 38). Hlasování bylo zpravidla ústní, podle uvážení
předsedajícího bylo možno hlasovat rovněž tak, že hlasující povstal nebo zůstal
sedět. Volby nebo obsazování funkcí se dalo tajným hlasováním (§ 39). Jednání
zemského sněmu se oznamovalo prostřednictvím místodržitele panovníkovi.
Způsob, jakým mělo být zajištěno zveřejňování obsahu sněmovních jednání, měl
stanovit zemský sněm (§ 40). Zemský sněm nesměl vstupovat ve spojení s žád-
ným zemským zastupitelstvem jiné korunní země a rovněž nesměl vydávat žád-
né vyhlášky. Deputace ke shromážděnému zemskému sněmu se nepřipouštěly,
petice směl sněm přijímat jenom tehdy, když byly podány prostřednictvím člena
zemského sněmu (§ 41). Deputace k panovníkovi mohl sněm vysílat jenom
s předchozím císařským schválením .

V § 42 se stanovovalo, že zemský výbor vyřizuje jemu přikázané záležitosti
v kolegiálních poradách. K platnosti usnesení bylo zapotřebí přítomnosti nejmé-
ně čtyř přísedících, když §§ 11 až 15 stanovily, že zemský výbor sestává pod
předsednictvím zemského hejtmána ze šesti přísedících volených ze zemského
sněmu. Volili se i náhradníci a volební období zemského výboru bylo stejné ja-

ko u zemského sněmu. Zemský hejtman byl oprávněn a povinen sistovat výkon usnesení zemského výboru, jestli odporovalo veřejnému blahu nebo stávajícím zákonům, a záležitost předat prostřednictvím místodržitele k nejvyššímu rozhodnutí. V posledním, 43. § zemského zřízení z února 1861, se říkalo, že zemský výbor smí vstupovat ve spojení jenom se zemským sněmem, z něhož vznikl, a činit prohlášení jenom o správních záležitostech, které na něho byly přeneseny. Rovněž zemský výbor nesměl přijímat deputace.

Okruh působnosti zemského výboru byl obsahem §§ 26 až 32 zemského zřízení z roku 1861. Osnova zemského zřízení z roku 1848 ustanovení o zemském výboru neobsahovala, neboť ta byla předmětem samostatné osnovy zákona.⁷

Víme již, že možno říci největší rozdíl mezi oběma normami spočíval v tom, jakým způsobem se ustavoval zemský sněm, jaké bylo složení tohoto sněmu. Je nám rovněž známo, že osnova roku 1848 vycházela ze zásady rovného hlasovacího práva.

Tato osnova přiznávala volební právo státním občanům, kteří dosáhli 24 roků věku, a ve druhém čtení bylo dokonce navrženo snížení věkové hranice pro přiznání aktivního volebního práva na 20 roků. Věková hranice 24 roků platila rovněž pro přiznání pasivního volebního práva. Volební právo bylo dáno dále daňovým cenzem, jehož výše ale nebyla stanovena, nebo dosažením určitého vzdělání.

Naproti tomu zemské zřízení z roku 1861 zavádělo tzv. systém zastoupení zájmů, který byl pro rakouské zákonodárné sbory typický. V případě poslanecké sněmovny říšské rady přetrvával až do zavedení všeobecného, přímého, rovného a tajného hlasovacího práva v roce 1907 a pro volby zemských sněmů zůstal tento systém zachován až do jejich zániku.

Moravský zemský sněm sestával na základě zemského zřízení z roku 1861 ze sta členů, totiž z knížete–arcibiskupa olomouckého a z biskupa brněnského jakožto členů virilních a dále z 98 volených poslanců, a to ze 30 poslanců velkého pozemkového majetku, z 37 poslanců měst uvedených ve volebním řádu a obchodních a živnostenských komor a z 31 poslanců ostatních obcí markrabství Moravského včetně moravských enkláv ve vévodství Slezkém.

Ostatní ustanovení o oprávnění k volbě a o volitelnosti, o rozdělení poslanců do volebních okresů aj. obsahoval volební řád pro markrabství Moravské.⁸

V kurii velkých pozemkových vlastníků (velkostatkářů) tvořila volební okres celá Morava včetně enkláv ve Slezsku, volebním místem bylo Brno a voliči byli rozděleni do dvou sborů: svěřenských (fideikomisních) statků – vysílal 5 poslanců – a ostatních, nesevěřenských statků – ten vysílal 25 poslanců. Předpokladem přiznání volebního práva v těchto volebních sborech bylo odvádění minimální roční přímé daně ve výši aspoň 250 zl. a zletilost.

⁷ Srov. *Entwurf eines Gesetzes zur Reorganisierung des m. st. Landesausschusses* (otiskuje jej H u g e l m a n n , K. : c.d., s. 194).

⁸ Srov. *Landtagswahlordnung* v říšském zákoníku z roku 1861, s. 255–264.

Města, která volila v kurii měst, musila být ve volebním řádu vyjmenována. U obcí se třemi voličskými sbory pro volby do obcí měli volební právo ti, kteří patřili k prvnímu a druhému voličskému sboru, popř. ti, kteří odváděli ve třetím voličském sboru v Brně minimálně 20 zl. přímé daně ročně a v ostatních městech nejméně 10 zl. V obcích s méně než třemi voličskými sbory to byly první dvě třetiny všech voličů seřazených podle berní poplatnosti. K těmto voličům se řadily i ty osoby, které měly aktivní volební právo do obcí na základě svých osobních vlastností (vzdělání aj.). K takto zvoleným 31 poslancům vysílaly Obchodní a živnostenské komory v Brně a Olomouci každá tři poslance, které volili členové a náhradníci každé komory.

Kurie venkovských obcí byla diskriminována mj. tím, že se v ní volilo nikoli přímo, nýbrž prostřednictvím volitelů. Jednoho volitele vysílala každá obec na 500 obyvatel a v malých obcích, které tohoto počtu nedosahovaly, se volil rovněž jeden volitel. K přiznání volebního práva v kurii venkovských obcí bylo zapotřebí splnit obdobné předpoklady jako tomu bylo v kurii měst.

Věková hranice pro přiznání pasivního volebního práva byla dána dosažením třiceti let věku.

Závěrem je možno shrnout. Osnova moravského zemského zřízení z roku 1848 byla výsledkem práce početné sněmovní komise a velmi rozsáhlého pojednávání návrhu této komise ve sněmovním plénu. Osnova, která však nevstoupila nikdy v platnost, byla produktem revoluční doby a moravský zemský sněm ji přijal krátce před říjnovými událostmi roku 1848 ve Vídni a v Uhrách. Tato osnova zemského zřízení obsahovala proto řadu zásad, které v centralizující se monarchii 60. let 19. století nebyly myslitelné, jako např. podřízení nejvyššího státního úředníka v zemi autoritě poměrně demokraticky zvoleného zemského sněmu, požadavek ovládnání obou zemských jazyků tímto úředníkem, prohlášení civilní i trestní justice za záležitosti spadající do legislativní působnosti zemského sněmu, ustanovení o poslanecké imunitě a o poslaneckých dietách, překvapivé zrušení šlechtictví na Moravě aj.

Moravské zemské zřízení oktrojované únorovou ústavou roku 1861 bylo jen jedním z patnácti uniformovaných zemských zřízení vydaných pro sedmáct království a zemí v západní části monarchie. Tato zemská zřízení nevycházela z potřeb jednotlivých zemí, nepřihlížela k jejich specifickým zvláštostem a lišila se od sebe jenom v maličkostech. Způsob ustavování moravského zemského sněmu byl pak mnohem méně demokratický, než jak stanovovala osnova zemského zřízení z 20. září 1848.

PŘÍLOHA

Osnova zemského zřízení markrabství Moravského přijatá moravským zemským sněmem 20. září 1848 a předložená k potvrzení říšskému sněmu a císaři:

I. Všeobecná ustanovení

§ 1. Markrabství Moravské je samostatná země, spojená, a to ústrojně, jen s konstitučním císařstvím rakouským.

§ 2. Ve vztahu na všechna zemská zařízení a prostředky k tomu potřebné náleží zemi právo svézákonnosti a samosprávy.

§ 3. Právo svézákonnosti a samosprávy obsahuje povolování berní na zemská vydání, vnitřní politickou správu, vojenské záležitosti, věci komorních důchodků, účetní záležitosti, kult a vyučování vzhledem na zvláštní poměry země, zemskou komunikaci, veřejné stavby, zemský úvěr, záležitosti bezpečnosti a výkon trestní i civilní justice.

§ 4. Zemské hranice nemohou být změněny bez svolení sněmu.

§ 5. Slovanskému a německému kmenu země jsou zaručeny neporušitelnost jeho národnosti a rovná oprávnění.

§ 6. Země Morava podrží svůj dosavadní zemský erb, tj. orlici zlatě a červeně v modrém poli šachovanou, napravo hledící a korunovanou. Zemské barvy jsou zlatá a červená.

§ 7. Universita zřízená v zemi má trvat dále.

§ 8. Všechny zemské fondy ať jsou spravovány jen zemi a užívány jen k zemským účelům.

§ 9. Šlechta má v zemi Moravě se svými přednostmi včetně titulu navždy přestat a nesmí být více udělováno žádné nové šlechtictví.

§ 10. Základní práva obyvatel země Moravy jsou obsažena v říšské ústavě.

§ 11. Výkon státních mocí v zemi, totiž A) zákonodárné, B) výkonné, a to v obou případech ve smyslu §§ 2 a 3, a C) soudcovské, děje se podle následujících ustanovení.

II. O státních mocích v zemi

A. Moc zákonodárná

§ 12. Zákonodárnou moc podle zásad stanovených v §§ 2 a 3 vykonává zemský sněm společně s císařem.

§ 13. Zemský sněm se skládá jen z jedné komory.

§ 14. Tato komora se vytvoří tím způsobem, že vždy na deset tisíc obyvatel se zvolí jeden poslanec.

§ 15. Kromě toho má mít zemská universita právo vyslat dva poslance.

§ 16. Každý rakouský státní občan, který má na Moravě stálé bydliště, je stár 24 roků, svéprávný a bezúhonný, tj. nebyl souzen pro zločin nebo jiný nečestný skutek, a drží buď pozemek, dům nebo dani podrobenou živnost, nebo osvědčil svou inteligenci dosažením veřejného úřadu, akademického stupně nebo složením státní zkoušky, je voličem.

§ 17. Každý rakouský státní občan, který má na Moravě řádné bydliště, nebo tam má dle § 16 svůj statek, v obou případech 24 roků stár, bezúhonný a svéprávný, je volitelný.

§ 18. Volební období je tříleté.

§ 19. Náhradníci se nepřipouštějí.

§ 20. O platnosti voleb svých členů, jakož i o jednacím řádu, rozhoduje jenom sněm.

§ 21. Sněm má právo zavést vyšetřování o předložených mu záležitostech.

§ 22. Zvláštní zákon stanoví rozdělení země na volební okresy a způsob volby.

§ 23. Sněm volí svého prezidenta, dva viceprezidenty a své úředníky.

§ 24. Sněm se schází obvykle první pondělí v květnu. Zemře-li císař, musí se sněm sejít do jednoho měsíce.

§ 25. Právo odročit sněm, ale ne déle než na dva měsíce, přísluší císaři. Též sám sněm se může odročit, žádají-li o to tři čtvrtiny přítomných členů, ale ne déle než na šest měsíců.

Sněm je rozpuštěn : a) na konci volebního období, b) chtějí-li to tři čtvrtiny přítomných členů, a c) nařízením císaře.

V případě a) musí se v posledních dvou měsících před skončením volebního období uskutečnit nová volba, v případech b) a c) musí ale ve dvou měsících po rozpuštění být svolán nový sněm a sejít se.

§ 26. Jakmile je přítomna více než polovina všech členů sněmu, může být sněm zahájen a činit platná usnesení absolutní většinou hlasů.

§ 27. Právo navrhopvat zákony náleží jak císaři, tak také sněmu.

§ 28. Všechny návrhy zákonů přijaté sněmem v mezích jeho pravomoci se předkládají císaři ke schválení.

Každý císařem sankcionovaný zemský zákon musí být spolupodepsán zemským hejtmanem.

Právo císaře odepřít schválení (veto) podléhá stejným omezením, jak tomu bude v případě říšského sněmu.

§ 29. Zemskému sněmu může být přítomen komisař říšské vlády, ale jen s poradním hlasem.

§ 30. Zemský sněm má právo jmenovat podle své vůle v případě svého odročení nebo rozpuštění k obstarávání určitých záležitostí výbor z libovolného počtu svých členů.

§ 31. Členové zemského sněmu nemohou být pohnáni k odpovědnosti ani pro své hlasování v zemském sněmu, ani pro náhledy na něm vyslovené.

§ 32. Žádný člen nemůže být během zasedání zemského sněmu soudně stíhán pro zločin kromě zastížení na místě samém, nebo pro přečin, nebo zatčen pro

dluhy, bez předchozího svolení zemského sněmu. Přistížení člena zemského sněmu při činu samém budiž ihned zemskému sněmu oznámeno.

§ 33. Každý poslanec, který přijme veřejnou nebo soukromou službu, nebo v prvnějším postoupil, musí být ze sněmu vyloučen a podrobit se nové volbě. Byl-li opětovně zvolen, nestojí jeho opětovnému vstupu do zemského sněmu žádná překážka.

§ 34. Veřejnému úředníku, který byl zvolen za poslance, nesmí být odeprána dovolená ke vstupu na zemský sněm.

§ 35. Cestovní výlohy a diety poslanců nese země. Zvláštní zákon stanoví způsob jejich rozvržení a jejich výši.

B. Moc výkonná

§ 36. Výkonnou moc v zemi vykonává v nejvyšší instanci císařem jmenovaný, obou jazyků zemských mocný zemský hejtman nebo jeho náměstek.

§ 37. Zemský hejtman je ze svého úřadování odpovědný zemi a podává o něm zemi ročně zprávu, zemskému sněmu náleží právo obžaloby zemského hejtmana v tom rozsahu, jak bude ustanoveno říšským sněmem o ministrech.

§ 38. Zemský hejtman je povinen podávat zemskému sněmu na každé jeho požádání zprávu o stavu země, na svou žádost musí být zemský hejtman slyšen a může též odeslat k zemskému sněmu komisaře, kteří ale, stejně jako hejtman sám, mají jen poradní hlas.

§ 39. Zemský hejtman svolává, otevírá, uzavírá sněm jménem císaře, odročuje nebo rozpouští zemský sněm z příkazu císaře.

§ 40. Obor působnosti a organizace úřadů podřízených zemskému hejtmanovi se stanoví mocí říšskou.

§ 41. Zvláštní zákon stanoví obecní zřízení.

C. Moc soudcovská

§ 42. Moc soudcovskou vykonávají jménem císaře soudy. Soudy jsou neodvislé a nejsou podrobeny žádné jiné autoritě než autoritě zákona. Rozsudky se vydávají jménem císaře.

§ 43. Soudní moc v civilních záležitostech, jakož i trestní soudnictví, vykonává se ve všech instancích v zemi Moravě zvláštními soudy.

§ 44. Trestní řízení vůbec je veřejné s porotci a zakládá se na zásadě obžaloby.

§ 45. Soudci se jmenují podle ustanovení přijatých říšským sněmem.

§ 46. Žádného soudce nelze bez předchozí obžaloby a jeho odsouzení sesadit nebo proti jeho vůli přeložit.

§ 47. Organizace a obor působnosti soudů stanoví se říšskými zákony.

§ 48. Státní a obecní úředníci mohou být u příslušných soudů obžalováni a souzeni také pro porušení zákona spáchané úředním jednáním.

§ 49. Změny, vysvětlení nebo dodatky k přijaté ústavě mohou být učiněny jen dvěma třetinami hlasů všech členů sněmu.

Brno 20. září 1848. Koppel, prezident, Salm, Petr Chlumecký, zpravodaj komise pro zemské zřízení.

ENTWURF DER MÄHRISCHEN LANDESORDNUNG AUS DEM REVOLUTIONS JAHR 1848

Der mährische Landtag billigte am 20. September 1848 den Entwurf der mährischen Landesordnung, die aber niemals in Kraft getreten ist. Der Entwurf wurde ein Produkt der Revolutionszeit und im Vergleich zur Landesordnung des Jahres 1861 legte er die Kompetenzen des Landtages relativ breit fest. Dieser sollte auf Grund des gleichen Wahlrechtes gewählt werden, dem gegenüber ging aber die Landesordnung aus dem Jahre 1861 von dem Prinzip der sogenannten Interessenvertretung. Der höchste Staatsbeamte im Land war im Jahre 1848 der Autorität des Landtages untergeordnet, es wurde die Abgeordnetenimmunität festgelegt und die Frage der Tagelöhner besprochen. Die Landesordnung aus dem Jahre 1861 scheint im Vergleich mit dem Entwurf aus dem Jahre 1848 weniger demokratisch.

